

“GÖRÜNEN ELDEN GÖRÜNMEYEN ELE” GİRİŞİMCİNİN DÖNÜŞÜ: İNTERNET ÇAĞINDA KAPİTALİZM VE GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

H. Bahadır AKIN *

ÖZET

Merkezi planlama sistemlerinin çöküşünden sonra girişimcilik hararetle tartışılan ve önemsenen bir konu olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyümenin temel dinamiği olarak görülmeye başlandı. Aslında girişimcinin kapitalist sistem içindeki yeri üç aşağı beş yukarı bellidir. Ancak 18 ve 19. yüzyıllardaki büyük kaşif girişimcilerin ardından 20. yüzyılda hakim olan yönetim kapitalizmi evresinde bugünkü anlamında girişimcinin hem rolünün azaldığı, hem de kendisine daha az itibar edildiği bir gerçek. Öte yandan 1980 ve 1990larda girişimcinin büyük sanayi karşısında yeniden yükselişine şahit olduk. Bu çalışmanın amacı kapitalizmin çeşitli aşamalarında girişimcinin rolünü dikkate alarak içinde yaşadığımız internet çağında yeni oluşumlara dikkat çekmek olacak. Bugün girişimcilik sadece yeni iş kurma değil, sosyal amaçlı ve işletme içi girişimcilik, kurumsal yönetim gibi konularda yeni veçhelerle de karşımıza çıkabilmektedir. Yeni duruma uygun politikaların oluşturulabilmesi için bu çerçevedeki girişimciliğin anlaşılması önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Yönetim Kapitalizmi, Bürokrasi, Yeni Ekonomi.

ABSTRACT

Outsourcing Entrepreneurship has been a hot topic since the end of centrally planned economies and is seen as the main growth dynamic especially in the developing countries. In fact, the role of entrepreneur in the capitalist system is somewhat clear. But after the great age of entrepreneurs (most of them were inventors at the same time) in the 18th and 19th centuries, there came the managerial capitalism of 20th century in which the role of classical entrepreneur was mostly avoided by both society as a whole and economists. But after 80's and especially 90's, we all witnessed the rise of individual and innovative entrepreneur against big business of industrial age. The aim of my work is to show the phases of capitalism by taking the role of the entrepreneur into consideration and suggest new forms of entrepreneurship in the Internet age. Today, entrepreneurship turned back not only in form of new business venturing but intrapreneurship, corporate governance and social entrepreneurship. So, in order to design policies and adopt strategies in compatible with the new order, we have to be aware of new understanding of entrepreneurship in this context..

Key Words: Entrepreneurship, Managerial Capitalism, Bureaucracy, New Economy

1.GİRİŞ

Ölçek ve coğrafi konumun nispeten önemini yitirdiği, daha doğrusu küreselleşme ve teknolojik değişme ile yeniden şekillendiği bir dönemin başlangıç kısmını geçmiş durumdayız. 20. yüzyıl boyunca gerek coğrafya, gerekse işletme büyüklüğü önemli iki kriter iken, bugün eskisi kadar büyük ve yaygın olması gerekmeyen uygun ölçeklerle belli coğrafi yerlere bağlı olmayan organizasyonlar yaygın hale gelmiştir. Buna paralel olarak 20. yüzyıl boyunca görece olarak önemini kaybeden girişimcilik 1980’lerin ortalarından itibaren yeniden büyümenin temel dinamiği olarak görülmeye başlanmış, hükümetler girişimciliğin teşviki için programlar geliştirmeyi, destek ve teşvikler sağlamayı hızlandırmışlardır. Yine girişimcilerin oyun alanı olan, henüz bürokrasi mekanizmasına dolaşmamış küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi için kamu kurumlarının oluşması ve faaliyetlerini yoğunlaştırması dikkat çekmektedir.

Girişimci 20. yüzyıl iktisat ders kitaplarında kayıp halka olarak kalmış, basit olarak bir ticari işi başlatan ve yöneten kişi olarak epey statik bir bakışla geçirilmiştir. İlerleyen kısımlarda açıklanacağı üzere bu durum II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve kapitalist dünyanın kalan kısmında hakim olan “Yönetim Kapitalizmi” anlayışının doğal sonucu olarak görülmelidir. Büyük işletmeler, devlet ve emek örgütlerinin tesis etmeye çalıştığı görece istikrarlı, dengeli ve riski azaltacağı umulan belirli bir ekonomik ortam 1980’li yıllara kadar sürdürülmeye çalışılmış, 19. yüzyılın dinamik gücü olan girişimci kapitalistlerin yerine yeni işler ağırlıklı olarak kurumlaşmış şirketlerdeki ücretli yöneticilerce kurulmaya çalışılmıştır.

Bu dönemin hikâyesini pek çok iktisatçı, tarihçi, işletmeciler incelemişse de herhalde bunların içinde en saygınlarından biri Alfred D. Chandler olsa gerek. 1977 yılında Pulitzer ödülünü kazandığı ünlü kitabı “Visible Hand” (Görünen El) ile işletme tarihçiliği alanında önemli bir eser bırakan Chandler, iki asır öncesinin filozofu Adam Smith’in klasik liberalizm ve girişimci kapitalizme yol veren ünlü “Görünmeyen El”ine bir nazire yapmış, 1950’lerin iş dünyasında artık menfaati peşindeki kasap, fırıncıdan ziyade devlet-büyük şirket-sendika arasındaki görece denge ve istikrar dünyasının piyasaları yönlendirdiğini ve bunun da kolaylıkla “Görünen El” olarak adlandırılacağını ileri sürmüştür. Girişimci artık sahneden çekilmiş, meydan maaşlı yöneticilere kalmıştır.

Alfred Chandler 2007 Mayıs’ında vefat etti. Bu ünlü işletme tarihçisinin “Görünen El” sistemi 1990’ların iletişim ve koordinasyon teknolojileri devrimiyle yeniden Adam Smith’in “Görünmeyen El” sistemine geri dönüyor desek abartmış olmayız. Son 10 yıldır, 1960-70’lerde görüldüğü

mümkün olmayan genç girişimcilerin şaşırtıcı yükselişine şahit oluyoruz. Üniversite öğrencisi, yeni mezun, yahut üniversite dahi okumamış gençler kısa zamanda milyar dolarlık işler gerçekleştiriyor, bir öğrenci daha sırtına bir ceket almadan milyonlarca dolar girişim sermayesi fonu elde edebiliyor. Bill Gates, Larry Ellison gibileri artık 50’li yaşlarını sürerken, Jeff Bezos da yaşlanmaya başladığına göre, gün Google, Facebook ve milyonlarca ağda yaşayan gencin günü haline gelmiştir.

Sanki Chandler’in ölümü bir devrin de kapanışı anlamına geliyor. Devasa bürokrasiler küçülüp parçalanmaya, kibirli profesyonel yöneticilerin yerine kot pantolonlu hevesli öğrenciler, genç patronlar ortaya çıkmaya başladı. “Visible Hand” döneminin büyük şirketleri bugün adı sanı duyulmamış küçük girişimcileri ile başa çıkmak için unuttukları yenilikçi ve girişimci özelliklerini yeniden kazanmaya çalışıyorlar. 18-19. asrın yenilikçi girişimcileri, demiryolu ve elektrik döneminin halk kahramanları bu defa kablolar ve dijital teknolojilerle yeniden yükseliyorlar.

Zira, 1950’lerde ticarileşen bilgisayarların 1980’lerde masa üstüne inmesi, 1990’larda ise kablolu ve kablosuz teknolojilerle birbirine bağlanmasının getirdiği ortamdan beslenen bireyler ve bunların kurduğu küçük iş birimleri yönetim kapitalizmi ve büyük şirketler için ciddi bir meydan okuma haline gelmişlerdir. Onyıllar önce mümkün olmayacak şekilde, tuhaf görünen bir fikri ticarileştirerek milyarlarca dolar kazanabilen girişimciler bugün nadir insanlar değildir. Sanayi çağının lokomotifleri olan girişimcilerin 21. yüzyılda internet dünyasında yeniden yükselişine şahit olduğumuzu söylemek büyük bir abartı sayılmamalıdır. Aslına bakılırsa girişimci yönetim kapitalizmi döneminde de bulabildiği dar oyun alanında faaliyetini sürdürebiliyordu, bugün ise kurallar artık girişimcinin daha rahat hareket etmesine yardımcı olacak şekilde değişmiştir. Bu çalışmada kısaca kapitalizmin aşamaları ve girişimcinin bu aşamalarındaki rolü günümüzdeki gelişmeler dikkate alınarak kısaca ele alınmaya çalışılacaktır.

2. GİRİŞİMCİ ve PİYASA EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Merkezi planlama anlayışının bir şekilde serbest piyasa karşısında gerilemesi, rekabet ortamının ve piyasa sürecinin dinamiği girişimciyi yeniden ve bu defa daha saygın bir şekilde gündeme getirmiştir. Girişimci kimdir? Skousen (2003:55) girişimci terimini ilk icat edenin Jean-Baptiste Say olduğunu söyler. Yazara göre girişimcilik deneyimi olmayan Adam Smith ünlü kitabı Milletlerin Zenginliğinde bu hayati konuyu es geçmiş, ancak bir pamuklu imalatçısı olan Say kavramı ekonomik modeline dahil etmiştir. Öte yandan Wenckers ve Thurik (1999:31) girişimcinin ilk olarak Cantillon’un eserlerinde görüldüğünü aktarır. Cantillon’a göre üç ana iktisadi

sınıf; toprak sahipleri, girişimciler ve işçilerden ibarettir. Burada girişimci kısaca “belirsizlik içinde iş yapmaya çalışan kişi” olarak tanımlanır.

Genelde sıkça adı geçmesine rağmen girişimcinin ana akım ekonomi yazınında, yaygın ders kitaplarında son yıllara kadar analizlerde pek yer almadığı da bir gerçektir. Zaman zaman girişimcinin ekonomideki kritik rolünü dile getirmeye çalışan görüşler, hareketler olsa da Avusturya okulu ve Schumpeterci görüşler dışında girişimciyi ekonomi kitaplarında basit bir unsur olma dışında görmek zordur (Hughes, 1979: 361; Johansson, 2004; Bianchi, Henrekson, 2005; Dupont, 2003). Öte yandan girişimci bireyin faaliyetleri piyasa sürecinin işlemesine sebep olur. Konuyu doğrudan yenilik ile bağlı gören Schumpeter’in girişimcisi yeni ürünler, üretim yöntemleri, yeni piyasalar, yeni arz kaynakları veya sınai oluşumlardan “yeni kombinasyonlar” meydana getirerek ekonomideki dengeyi bozar ve kendisinin meşhur tabiriyle “yaratıcı yıkım” adı verilen bir sürece sebep olur (Foss, Klein, 2005). Buna göre girişimciler müşterileri daha iyi nasıl tatmin edecekleri konusunda yeni bilgi oluşturup bunu daha etkin şekilde kullanarak ekonomik gelişmeye hız verirler (Johansson, 2004: 517). Yenilik ve girişimcilik arasındaki ilişkiler ve kapitalizmin büyüme sağlayıcı özelliğiyle ilgili Baumol’un (2004) çalışmaları yanında sayısız araştırma içinden (Hughes, 1979: 363; Ireland, Webb, 2007; Thurik, Wennekers, 2004 ve 1999; Holcombe, 1998: 59; Buttrick, Moran, 2005; Agbeibor Jr, 2006) gibi bazıları zikredilebilir. Buttrick ve Moran (2005: 364) Rusya’da yaptıkları çalışmada sosyal sermayenin büyüme üzerindeki etkisinin net olmadığını ancak girişimciliğin büyümenin önemli bir dinamiği olduğunu belirlemişlerdir. Girişimciliğin istihdam üzerindeki olumlu etkileri de son yıllarda kabul edilen bir gerçektir (Thurik, 2003; Audretsch, Carree, Thurik, 2002). Eskilere gidilirse, Antik Atina’da girişimcilik konusundaki bir çalışmada da girişimciliğin refah üzerindeki olumlu etkilerine vurgu yapılmaktadır (Bitros, Karayiannis, 2004).

Girişimcilik üzerine yapılan çalışmalarda, konuyu piyasa sürecini insan eylemi temelinde açıklayan Avusturya İktisat okulunun da ayrı bir yeri vardır. Mises’e göre (1996: 254) girişimci piyasa verilerinde meydana gelen değişmelere göre eylemde bulunan kişidir. Bu çerçevede piyasa süreci ve girişimcilik konusunda en ciddi katkılar kuşkusuz aynı okulun temsilcisi Israel Kirzner’den gelmiştir (Oğuz, 2001:86-88). Buna göre, dinamik piyasa sürecinin keşfedilmiş geliri olan kârın ortaya çıkması girişimsel faaliyetlere bağlıdır. Kirzner’in girişimcilik teorisi spontane öğrenme ve bu süreci mümkün kılan zihinsel durum anlamında uyanıklık/gözü açıklık (alertness) kavramı ile bağlantılıdır. Kirzner uyanık olmayı “piyasa verisini nerde bulacağı” konusunda gözü açık olma şeklinde tanımlar. Yaklaşımı tamamlayan bir diğer unsur da arbitrajdır. Girişimci ucuz alıp pahalı

satmalıdır. Bunu yapabilmek için de kârlı bir arbitraj fırsatı keşfetmesi gerekir. Keşfi yapabilmesi de yeni ihtimaller karşısında uyanık olmasını gerektirir. Uyanıklık keşfe sebep olurken, keşif de eylemle sonuçlanır (Koppl, 2002). Neticede, rekabet, girişimcilik ve kâr birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Geleceğin belirsizliği girişimcilere tahminlerde bulunma ve fırsatlar yakalama imkânı sunar. Ancak yenilik, yaratıcılık ve girişimcilik faaliyetleri siyasi ve iktisadi açıdan özgür bir ortama ihtiyaç duyar. Girişimcinin yapacağı keşifler ile piyasanın rekabetçi yapısı yakından ilişkilidir. Piyasa mekanizmasının düzgün işlemediği, rekabetin olmadığı ortamlarda girişimcilik ve keşif faaliyetlerinin de söz konusu olmayacağı açıktır.

3. SANAYİ ÇAĞI GİRİŞİMCİLERİ VE İCATLAR DÖNEMİ

19. yüzyıl ekonomisinin temel özelliklerinden biri başta ABD ve bir ölçüde Avrupa’da yaygın keşifler ve bunları ticari başarıya dönüştüren girişimcilerdir. Bu dönemdeki birçok mucit aynı zamanda buluşlarını fiilen üretmekle de ünlüdür. Ülkemizde de yakından bilinen bu isimleri zikrederken, ABD’deki özgür ortamla bu icatların ortaya çıkışı arasındaki ilişkiye işaret etmek yerinde olacaktır. Konuyla ilgili araştırmasında Bernstein (2003: 95-97) bizim de bildiğimiz bazı örnekleri aktarır. Dönemin simgesi kabul edilen Thomas Edison (1847-1931) genellikle elektrikli aydınlatma sisteminin mucidi olarak bilinirken, kendisi gramofon, elektrikli jeneratör, sinema makinesi gibi araçları da geliştirmiştir. Sessiz filmlere ilk defa gramofon sesi ekleyerek multi medya sunumu da Edison gerçekleştirmiştir. 1892 yılında Eastman- Kodak firmasını kuran ve seri halde fotoğraf ekipmanı üreten George Eastman (1854-1932) 1884 yılında ilk rulo filmin patentini almış, demiryolu endüstrisinde yoğunlaşan George Westinghouse (1846-1914) birçok farklı alanda sayısız keşfe imza atmıştır. Hırvat göçmen Nikola Tesla (1856-1943), ABD’de alternatif akım kullanımına öncülük ederken, İskoç göçmen Alexander Graham Bell (1847-1922) çoklu telgraf sistemleri üzerine çalışmaları sonucunda telefon fikrine ulaşmıştır.

Harman makinesinin mucidi Cyrus McCormick (1809-1884), plastiği sertleştirerek kullanışlı hale getiren Charles Goodyear (1800-1860), silah üreticisi Samuel Colt (1814-1862), ilk Amerikan buhar lokomotifinin üreticisi Peter Cooper (1791-1883), Mors kodu ve elektrikli telgrafa yol açan yenilikçi düşünür Samuel Morse (1791-1872), eterin anesteziye kullanımını keşfeden diş doktoru William Morton (1819-1868), ve dikiş makinesinin mucidi Elias Howe (1819-1867) özgür Amerika’nın büyük keşif ve girişimcileri arasında yer alır. Dikiş makinelerini ilk yapan Elias Howe

olmakla birlikte, hemen onunla aynı tarihlerde Singer’i dünyanın ilk çokuluslu şirketi haline getiren 4 karısı 18 çocuğuyla ilginç bir kişilik olan Isaac Merritt Singer (1811-1875) de kayda değer girişimciler arasındadır (Bissell, 1999: 15). Özel mülkiyet alanının genişlemesi sonucunda girişimcilik faaliyetlerinin artması bu dönemin inkar edilmez bir gerçeğidir (Çakmak, 2003: s.73-74).

Kapitalist sistemin bu kendine özgü siyasi ve ekonomik özgürlüğünün zedelenmeye başladığı 20. yüzyıl başlarında ve özellikle I. Dünya Savaşı döneminde bahsi geçen aile işletmeleri de hızla büyümüş, karmaşıklaşan organizasyonların yönetimi zorlaşmıştır. Girişimci kapitalizmin zirve noktasına ulaştığı I. Dünya Savaşı başındaki dönemde aile mensubu iş sahipleri ile maaşlı profesyonel yöneticiler ayrışmaya başlamış, 1920’lerden itibaren ABD’de önde gelen kritik sanayi kollarında profesyonel yönetim etkin hale gelmişti. Bu dönemin sonunda en önemli gelişme şirketlerin mülkiyet yapısının aileden ayrışması ve yeni bir sınıf olarak profesyonel yöneticilerin artan rol ve güçleri olmuştur.

4. YÖNETİM KAPİTALİZMİ ve BÜROKRASİNİN YÜKSELİŞİ

Bu gelişmeler yanında bazı yazarlar 20. yüzyıl başındaki yönetim devriminin bilimsel yönetim hareketiyle ilişkisine de dikkat çeker. Buna göre büyük şirketlerin köklerini, sistem ve üretkenliğin bireysel eylemden önce geldiğini gösteren Taylor sisteminde bulmak mümkündür (Cavanagh, 1984: 53). Çok birimli büyük şirketler büyük ölçüde Taylor’un sistemine dayalı yeni yönetim kültürünün bir sonucuydu. Bu kapsamda Micklethwait ve Wooldridge (2005: 109-110) bazı ilginç gelişmelere de işaret eder. 1908 yılında Harvard İşletme Okulu açılmış, aynı yıl Henry Ford’un T Model otomobili piyasaya sürmüştür. American Management Association (AMA) kurulduktan 3 yıl sonra, 1926’da ilk yönetim danışmanı Arthur D. Little’ı, James McKinsey izlemiştir. Bilimsel yönetimin Herbert Hoover tarafından Kamu Yönetiminde de uygulanmaya çalışıldığı hatırlandığında, Mary Parker Follett’in şu sözü de kayda değer hale gelir: “... Sanayiye ister özel sermaye ister devlet, isterse işçiler sahip olsun, mutlaka yönetilmek zorundadır. Yönetim işletmenin daimi işlevidir.”

Piyasaların “Görünmeyen El”ini yönetimin ikame etmesine atfen bu dönemi “Görünen El” olarak adlandıran A. Chandler (2002: 484-497) yönetim kapitalizmini şu şekilde tanımlar: “...mevcut piyasa mekanizmaları artık bu süreci etkin şekilde koordine etmekten uzaktır” Girişimci ailenin üyeleri kendileri profesyonel yönetim eğitimi almadıkça nadiren üst yönetimde yer alıyorlardı. Burada dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta

da 1930’lardan itibaren artan hükümet rolüdür. Özellikle II. Dünya Savaşı döneminde devletin ekonomideki rolü başta ABD olmak üzere tüm ülkelerde artmıştır. Büyük şirketlerin silahlı kuvvetlerle savaş yıllarında kurdukları bağ malumdur. Mesela Moore ve Lewis’in (2000:41) de belirttiği gibi işletmelerin orduyla ilişkisi yeni bir durum değildir. Antik çağlarda Finikeli tüccarların da çeşitli güvenlik sebepleri ile askerlerle çok yakın ilişkiler kurduğuna dair bulgular vardır. Ancak Galbraith’in (2004: 228) de atıfta bulunduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında devletçi müdahalenin “başarısını” gören hükümetler bu işi savaş sonrası barış döneminde de sürdürmekte bir sakınca görmemiştir. Gerçekten de savaş Keynes’i doğrulamış ve “klasik bırakınız yapsınlar” iktisadına da bir darbe vurmuştur. Bu durum 1980’lere kadar sürecektir.

Kısaca, yönetim kapitalizminin doğuşu ekonomik bir gerçekliktir. Chandler büyük işletmelerin hakimiyetinin birçok sektörde girişim fırsatlarını önlediğini ve profesyonel yöneticilerin güç kullanmalarına rağmen bunun karşılığında hesap verme ya da açıklama yapma gereği duymadığını da ifade eder. Büyük işletme hakimiyeti altında küçük işletmelerin kendilerine oyun alanı bulamayacağı görüşü başka yazarlar tarafından da desteklenmiştir. Chandler, Galbraith ve ikinci döneminde Schumpeter gibi ünlü iktisatçılar, büyük şirketler çağında küçük işletmelerin kendi verimsizliklerinin kurbanı olacağını ileri sürmüşlerdir. Büyük şirketler 1960-70’lerdeki güçlü konumlarına henüz ulaşmazdan evvel istihdamın temel kaynağı olarak küçük işletmeler ekonomik ve siyasi istikrarda önemli bir rol oynarken, yönetim kapitalizmi çağında daha ziyade siyasi ve sosyal yönleriyle hükümetlerin gündeminde kalmışlardır. (Thurik, Wennekers, 2004: 141)

Chandler ve paralelindekilerin kabaca “yönetim ve şirketlerin görelî belirleyici düzeni, piyasanın serbest mekanizmasının yerini almıştır” şeklinde ifade edilebilecek düşüncesine eleştiriler de gelmiştir. Özellikle piyasa yanlısı düşünürler ne olursa olsun bir firma yahut yöneticiler grubunun piyasayı kontrol edemeyeceği kanaatindedirler. Avusturya ekolüne mensup iktisatçılardan Don Mathews (1998: 44) Chandler, Coase ve Lazonic gibi yönetsel koordinasyon ve planlama yoluyla, herhangi bir plana dayanmayan piyasa mekanizmasından daha etkili olunacağı görüşünü sosyalist hesaplama hatasının bir türü olarak eleştirmiştir. Buna göre dikey bütünleşme gibi koordinasyon yöntemleriyle maliyetleri azaltmaya çalışmak da zaten girişimsel bir faaliyettir ve sonuçlar da şirketlerin girişimsel yeteneklerine göre değişecektir. Neticede, modern şirket organizasyonunun ekonomik faaliyetleri koordine ederek piyasayı yönlendirebilmesi mümkün değildir. Kaldı ki firmanın da gönüllü sözleşmelerden oluşan bir sistem olarak mevcudiyeti onu serbest piyasanın bir parçası haline getirir (Salin, 2002:17)

Bu dönemdeki bir diğer önemli konu büyük işletme içinde bürokrasinin yükselişidir. Yeni girişimci kapitalizminin yükselişi ile ilgili analizinde Schramm (2006) Max Weber’e atıfla şunu söylemektedir: “Weber firma ölçeğinin doğrudan sonucunun girişimci ruhun sonu olacağını görmüştü. Tahmini mümkün, kestirilebilir bir dünya arzusu, firmaların hayat bulduğu ilk anlarda en temel özellikleri olan yenilikçilik ve hızı önemsiz hale getirecektir. Devletin kural koyucu otoritesi, piyasada tüketicileri korumaya daha az itina gösterecek ve büyük şirketlerin bütünleşmesi lehine hareket edecektir. Antitröst deneyimlerimizin tutarsız tarihi, kestirilemeyen piyasa çıktıları ile tahmin edilebilir büyük şirket iktisadı arasındaki gerilimi yansıtır”. Büyük işletmeler ister istemez katı örgüt yapılarına sahiptiler. Bu yapılar içinde geleneksel anlamda girişimsel faaliyetlerin yürütülmesi mümkün değildir. Weber’in öngörülerinde olduğu gibi girişimci ruhla kurulan “karizmatik örgüt” başlangıçta bireysel girişimcinin önderliğinde yenilikçi olacak ancak büyüdükçe bürokrasi mekanizmasına bağlanacak ve enerjisini kaybederek karizmatik kalamayacaktır. Bunun istisnası sayılabilecek 3M, HP gibi büyüye de yenilikçi kalabilen örgütler vardır ve muhtemelen Weber bugün şirketlerinde yenilikçi ruhu korumayı başarabilmiş yöneticileri görse onları “karizmatik yöneticiler” olarak adlandırayabilirdi. Bugün artık şirketlerin sürekli yenilik temelinde örgütlenmeye çalışması “stratejik girişimcilik” olarak da anılmaktadır (Ireland, Webb, 2007: 50). Nitekim Casson (2005) büyük şirketlerin üst düzey yöneticilerinin çoğunun yüksek düzeyde girişimci nitelikler arz ettiğini söylemektedir. Yoğun rekabet bir yana, üst yöneticilerin itibarlarını geliştirmek için motive oldukları bir gerçektir.

Öte yandan, bu istisnalar dışında yönetim kapitalizminin “istikrarlı” döneminde büyük şirketlerin kendi içlerinde katı bir bürokrasiye saplandığını söyleyebiliriz. Rekabet ortamının zedelendiği, “laissez faire” sisteminin darbe aldığı bu dönemde klasik anlamda girişimcinin de oyun alanı daralmıştır. İlerleyen kısımlarda belirteceğimiz gibi girişimci ancak serbest ve uygun kuralların, kurumların mevcut olduğu ortamlarda aktivitesini başlatıp sürdürebilir.

5. İNTERNET ÇAĞI ve GİRİŞİMCİNİN DÖNÜŞÜ

Batı dünyasında büyük şirket, sendika, devlet işbirliğindeki göreceli istikrar dönemi 1970’lerin sonunda sarsılmaya başlamış, Uzakdoğu menşeli rekabet, petrol şokları vs. sonucunda 1980’li yıllara girildiğinde daha rekabetçi bir ekonomik ortam ortaya çıkmıştır. 1990’ların başından itibaren Sovyet blokunun dağılıp merkezi planlama sistemlerinden vazgeçilmesi 1930’lardan sonra küçümsenip yok sayılan serbest piyasa mekanizmasının yeniden yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte yönetim

kapitalizminin yerini yeniden girişimci kapitalizmine bırakmasındaki asıl etken bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin birleşmesiyle meydana gelen teknolojik gelişmeler ve bunun ortaya çıkardığı imkânlardır. Koordinasyon maliyetlerini büyük ölçüde azaltan, işletme içinde yenilikçi süreçlere engel olan bürokratik yapıları aşındıran bu teknolojiler hem örgüt içi hem de örgütler arasında işlem maliyetlerini büyük ölçüde düşürmüştür. Yeni Ekonomi olarak da adlandırılan bu dönemin 50 senelik bürokrasi ve yönetsel kapitalizminin sonu olduğu ve rekabetçi, girişimci bir ekonominin internet ve bilgi teknolojileri üzerinde yükseldiği yaygın olarak ifade edilmektedir (Audretsch, Thurik, 2001; Van Acht vd. 2004: 7, Thurik, 2003; Yu, 2001, Audretsch, Thurik: 2000)

Geleneksel kapitalizmin temel dinamiği girişimci 1980’li yıllarda yeniden ortaya çıkmakla kalmamış; küçük işletmeler, hatta iyi bir fikir ve planı olan bireyler de büyük şirketlerin arasından sıyrılma, hatta büyük şirketlere rakip olma şansını yakalamışlardır. Koordinasyon teknolojilerinin bir diğer etkisi büyük işletmelerin küçük birimler halinde dağılıp yeniden yapılanması olmuştur. Şirketlerin temel yeteneklerine yönelip bunun dışındaki işleri dış kaynaklara bırakmaları popüler hale gelmiştir. 1990’ların sonuna doğru internetin yeni bir iş ve erişim aracı olarak yaygınlaşması ise hem şirketlere hem de bireylere yeni fırsatlar yaratmıştır. İnternet şirketlerinin hızlı yükseliş ve çöküşlerini takiben bugün daha sağlıklı bir e-iş ortamına doğru gidildiğini söylemek mümkündür.

Aslında devrimin başlangıcı bilgisayarın ticarileştiği 1950-60’lara kadar geri götürülebilir. Bu dönemi Bill Gates ve Larry Ellison gibi yazılım girişimcileri izlemiştir. 1990’lar Amazon, Ebay ve Yahoo gibi flaş şirketlerin dönemi iken bugün çok genç girişimcilerin geleneksel iş mantığına çok yabancı tarzlarına şahit olunmaktadır. İnternetin yaygınlaşmasının önemli bir sonucu da müşterinin üretim ve tasarım süreçlerine egemen olmasıdır. Eskiden beri sözde “kral”, “velinimet” olan müşteri nihayet gerçekten gücü eline geçirmeye başlamıştır. Müşterinin merkeze oturduğu bu yeni koordine, karşılıklı bağlı ekonomi Zuboff ve Maxminn tarafından kapitalizmin yeni aşaması olarak “Destek Ekonomisi” olarak adlandırılmıştır. Dağıtılmış kapitalizm olarak yeniden tanımladıkları bu sistemde yazarlar üretim ve dağıtım sistemlerine bağlı, örgüt ve üst yönetimin merkezde olduğu eski düzen yerine, müşterinin değerlerinin anlaşılması temelinde daha bireysel isteklerin karşılanması öne çıkmaktadır (Lagace, 2002).

İnternet çağında firmanın geleceğiyle ilgili üç farklı beklenti bulunmaktadır (Micklethwait and Wooldridge 2005: 183-184). Küreselleşme karşıtı çevrelerde popüler olan beklentiye göre dünyayı birkaç dev çokuluslu işletme idare edecek, pek çok ulus devletten daha fazla ekonomik güce sahip

olan bu şirketlerin sorumluluk ve hesap vermesi de söz konusu olmayacaktır. İkinci görüş ise tersine büyük şirketin önemsiz hale geleceğini, fabrikasız, deposuz yahut bezer görünür varlıkları olmaksızın faaliyetini sürdüren iş birimlerinin yaygınlaşacağı yolundadır. Bireysel siparişleri alıp otomatik olarak bağımsız birimlerin üretim koordinasyonu ve kargo firmalarının lojistik desteğiyle yürüyen birçok şirket faaliyetini sürdürmektedir. Bu görüşü savunanlara göre modern teknolojiler üstünlüğü şirketlerden piyasa ve bireylere doğru aktarmaktadır. Konu yukarıda da değinildiği üzere işlem maliyetleri ile ilgilidir. Son tahmin de aslında ikincisinin bir versiyonu olarak sınırları kesin belli şirketler yerine, modern ekonominin çeşitli bireysel firmaların ağ yapılarına dayanacağını ileri sürmektedir. Bu ağlar Japon Keiretsu ve Kore Chaebol yapılarına göre çok daha gevşek ve sınırları belirsiz yapılar olacaktır.

İlk tahmine baktığımızda, dev firmaların ulusal ekonomileri domiene edip etmeyeceği çok net değildir. Hatta bu argüman yönetim kapitalizmi dönemi açısından daha gerçekçidir. Bugün belli sektörlerde yoğunlaşma oranı düşerken az sayıda şirketin piyasada büyük payı elde etme durumu da gerilemektedir. Amerika gibi büyük piyasalar artık dünyanın farklı bölgelerinden şirketler tarafından paylaşılmaktadır. İkinci tahmin daha makul olmakla birlikte büyük şirketlerin tümüyle ortadan kalkmasını beklemek çok gerçekçi olmayacaktır. Microsoft belki Sloan döneminin General Motor'ı kadar büyük olmayacaktır ama büyük kalmaya ve daha da büyümeye çalışacaktır. Şebeke türü sanal örgütlenmelerin ise ağ içi sorumluluk ve ortaklaşa iş yapma gibi konularda problemleri olacağı düşünülebilir.

6. GİRİŞİMCİLİK ve ÖZGÜRLÜK

Bu noktada bir konuya dikkat çekmek gerekebilir. Aslında ülkelerin ekonomik gelişmesinde en önemli unsur olduğu pek inkar edilmeyen girişimcilerin eksik olmasından söz etmek çok doğru değildir. Doğrusu, eksik olan girişimci değil, girişimciye oyun alanı açacak piyasa odaklı kurumların eksikliğidir. Bugün sadece az gelişmiş ülkeler, Doğu Avrupa ve Rusya, Afrika, Latin Amerika, Güney Asya ve Ortadoğu'daki fakir insanların probleminin sebebi yetersiz tasarlanmış ve dolayısıyla kaynakların israfına yol açan kurumsal yapıdır. Bu noktada girişimcilik ve serbest piyasa kurumlarının önemine atıfla Sermayenin Sırrı (De Soto, 2004) (The Mystery of Capital) kitabının yazarı Perulu iktisatçı Hernando de Soto'nun "fakirler sorun değil çözümdür" yaklaşımını da hatırlamak uygun olur (Akın, 2006). Gelişmiş yahut gelişmemiş tüm ülkelerde girişimcilik faaliyetleri önemlidir ve bunun için girişimciye oyun alanı bırakılması esastır.

Yukarıda kısaca açıklanan yönetim kapitalizmi döneminde gelişmiş ülkelerde devlet ve sendikalarla birlikte kurulan büyük şirket yapısı içinde klasik anlamda girişimcinin alanı kısıtlanmıştır. 1980’lerden itibaren ABD’de emek örgütlerinin etkinliğinin azalmasıyla daha serbest bir rekabet ortamı oluştuğu, buradaki akışkan ortamda girişimcilerin kolaylıkla yeni fırsatları değerlendirdiğini izlemek mümkündür. Avrupa’da ise aksine devletin ekonomideki koruyucu ve müdahaleci ağırlığı azalmamış, bugün Avrupa’daki dayanışmacı, muhafazakar ekonomi ABD’deki dinamik ve yenilikçi ekonomiye göre çok daha ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır (Geniş olarak bkz. Thurow, 1999). Potter (1998:18) kapitalizmin doğasını kısaca “kâr, arıların bala hücumu gibi rekabeti teşvik eder” şeklinde özetlemektedir. Yazara göre Avrupanın problemi riskten kaçabilmek için daha tutucu davranmaktan kaynaklanmaktadır. Halbuki risk aynı zamanda fırsat da demektir. Phelps (2006) ise kısaca durumu şöyle özetlemektedir: “Batı Avrupa’da, özel mülkiyet temelli olmakla birlikte, paydaşlar ve sosyal ortakların çıkarlarını korumaya dönük kurumlar egemendir. Bunlar büyük işveren konfederasyonları, işçi sendikaları ve tekelci bankalardır. [...]şirketler için yatırım komiteleri gibi yeni korporatist kurumlar türemektedir [...] Sistem işletmelerin taşınması, yeni firmaların piyasaya girişi, yeni firmaların performansının mevcut şirketlerle işbirliği yapmasına bağlı olması, yerel bankalarla çalışma gereği gibi konularla firmaları teşvik etmekten ziyade desteklemektedir. Bu sistem [ABD’ye kıyasla] çok farklıdır ve Almanya’da “sosyal piyasa ekonomisi”, Fransa’da “sosyal demokrasi” olarak adlandırılır.”

Hauser (2000:2) de Avrupa ve ABD arasındaki farka bir başka açıdan işaret eder. İşten çıkarmanın, işyeri açıp kapamanın çok kolay olduğu ABD ve bunun tersi durumdaki Avrupa’da son 15 yıldaki rakamlar incelendiğinde, ABD’de yaklaşık 35 milyon işin ortadan kalktığını, bu rakamın benzer nüfusa sahip Avrupa’da 7.5 milyon olduğunu, buna mukabil yaratılan yeni iş sayısının Avrupa’da 6 milyon iken ABD’de 70 milyon olduğu görülür. Net olarak ABD 35 milyon yeni iş yaratmışken Avrupa 1.5 milyon kaybetmiştir. Üstelik bunlar Hamburger ve McDonalds türü işler değil, büyük ölçüde Silikon Vadisindeki yenilikçi teknoloji işleridir. Kısaca Avrupa’nın bugün karşı karşıya olduğu problemlerden biri korporatist toplum yapısı ve büyük işletmelerin faaliyetlerine önük önyargılı siyasi ve kurumsal sistemlerdir. Şu günlerde Avrupa’da “girişimci ruh” ihtiyacından daha fazla söz edilir olması siyasi aktörlerin kaçınılmaz olarak konuya eğilmelerini gerektirecektir.

7. SONUÇ

Sanayi devriminden bu yana kapitalizmin seyrini izlediğimizde farklı dönemlerde devletin ekonomik özgürlüklere müdahale boyutuna göre girişimcinin yükseliş ve düşüşüne şahit oluruz. Kapitalizm konusundaki ideolojik tartışmalar bir yana, ekonominin ayakta durması ve büyüebilmesi için risk alan girişimci piyasa sisteminin yürümesi için gereklidir. Tüm ideolojik tartışmalardan bihaber olan girişimci kapitalist piyasa ekonomisi sisteminin temel dinamiğidir. 20. yüzyılın son çeyreğine kadar hüküm süren devlet müdahaleli büyük şirket kapitalizmi döneminde ortadan çekilen girişimci, son çeyrekte değişen teknolojilerin de desteğiyle devletten büyük ölçüde bağımsız ve özgür bir faaliyet alanında yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle komünist ülkelerin planlı ekonomiyi yürütmekten aciz kalıp piyasa tercihi yönelmesiyle bu ülkelerde de girişimcilik hararetli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Son tahlilde çıkarının peşindeki bireysel girişimciler olmaksızın büyüme ve zenginleşmenin, bir ölçüde de istihdam probleminin çözülemeyeceği ortadadır.

Ülkemizdeki durum da aslında bu konuya bir örnek teşkil edebilir. Devletin sürekli teşviki ve koruması altındaki sözde özel sektörün bir türlü kabuğunu kıramadığı ancak son yıllardaki reformlarla kendi başının çaresine bakmayı öğrenmeye başlayan bir sanayici kesimin yavaş da olsa yükseldiğini gözlemek mümkündür. Devletin daha az düzenleme ile müdahale ettiği bir ortamda girişimcilik faaliyetleri kurallarına uygun bir şekilde şekillenecektir. Mesela devletin fiilen yatırımda bulunduğu ve büyük bir alternatif olarak başka işlerin ortaya çıkmasını engellediği şehirlerde yakın zamanlarda gerçekleştirilen özelleştirmelerin ardından büyük sıkıntılarla karşılaşılırken, eskiden beri serbest girişimcilerin bulunduğu şehirlerde sürekli bir büyüme ve refah artışı söz konusu olmuştur. Aslına bakılırsa girişimci ruh her yerde mevcuttur ancak devletin çok zaman iyiniyetle bu ruhu sekteye uğrattığı da ayrı bir gerçektir. Gereksiz kırtasiyecilik ve anlamsız müdahalecilik ile bezdirilmediği, yaygın tabirle gölge edilmediği takdirde bireylerin teşebbüs açısından önü açılmış olacaktır.

Hükümetlerin bu noktada yapacağı en iyi şey 21. yüzyılın esneklikler dünyasının değişken ortamında bireylerin ve şirketlerin performansını olumlu etkileyecek, işlem maliyetlerini düşürecek ekonomik ve siyasi kurumları yani genel bir özgürlük ortamı, sözleşmeleri güvence altına alacak adil bir hukuk sistemi, özel mülkiyeti savunan düzenlemeler oluşturmaktan ibarettir. Bunun dışındaki maddi destek ve teşviklerin ne ölçüde fayda sağlayacağı şüpheli bir konudur.

KAYNAKÇA

- AGBEIBOR Jr, Winfred, “Pro-poor Economic Growth: Role of Small and Medium Sized Enterprises” **Journal of Asian Economics**, 17, pp.35-40
- AKIN, H.B, (2006), “Entrepreneurship, Growth and Role of Institutions Supporting Market Economy in Azerbaijan: A Short Review” **The International Scientific Conference on Azerbaijan Model of National Economic Development**, Baku.
- AUDRETSCH David B., A.Roy Thurik (2000), “Capitalism and Democracy in the 21st Century: from Managed to the Entrepreneurial Economy” **Journal of Evolutionary Economics**, 10: pp. 17-34
- AUDRETSCH David B., A.Roy Thurik (2001), “What’s New about the New Economy: From Managed to the Entrepreneurial Economies” **Industrial and Corporate Change**, Vol. 10, No.1, pp. 267-315
- AUDRETSCH David B., Carree M. A, A.Roy Thurik (2002), “Does Entrepreneurship Reduce Unemployment?” Tinbergen Institute Discussion Papers, No. 01-074/3.
- BAUMOL William J. (2004), **The Free-Market Innovation Machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism**, Princeton University Press.
- BERNSTEIN Andrew (2003), “Keşif Çağı”, **Piyasa**, Güz, Sayı 8, ss.95-101
- BIANCHI Milo, Henrekson Magnus, (2005) “Is Neoclassical Economics still Entrepreneurless?” **Kyklos**, Vol 58, No.3, pp. 353-377
- BISSELL Don (1999), **The First Conglomerate: 145 Years of the Singer Sewing Machine Company**, Audenreed Press, Bruswick.
- BITROS, George C., Karayiannis, Anastassios, (2004) “The Liberating Power of Entrepreneurship in Ancient Athens” **Athens University of Economics and Business Working Paper** No. 155
- BUTTRICK Steven C., John P. Moran, (2005), “Russia’s missing link? Social capital, entrepreneurialism, and economic performance in post-communist Russia”, **Communist and Post-Communist Studies** 38 (2005) 357-368
- CASSON Mark (2005), “Entrepreneurship and the Theory of the Firm” **Journal of Economic Behaviour and Organization**, Vol. 58, pp. 327-348
- CAVANAGH Gerald F (1984), **American Business Values**, Prentice Hall Inc, New Jersey
- CHANDLER, Jr. Alfred D. (2002) **The Visible Hand, The Managerial Revolution in American Business**, Belknap Harvard University Press, Cambridge, 16th printing, 2002
- ÇAKMAK, Orhan, (2003), “Girişimciliğin Tarihsel Gelişimi”, **Piyasa**, Güz, Sayı 8, ss.61-77
- DE SOTO Hernando (2005): **Sermayenin Sırrı: Kapitalizm Batıda Zaferler Kazanırken Diğer Yerlerde Neden Başarısız?** çev. Murat Aygen, Ankara: Liman Kitapları,
- DUPONT Brandon, (2003), “Müteşebbis Nerede”, **Piyasa**, Güz, Sayı 8, ss.55-59
- FOSS, Nicolai J., Peter G. Klein (2005) “Entrepreneurship and the Economic Theory of the Firm: Any Gains from Trade?” Sharon A. Alvarez, Rajshree Agarwal, and Olav Sorenson, eds., **Handbook of Entrepreneurship: Disciplinary Perspectives**, Springer.

- GALBRAITH, J, K, (2004), **İktisat Tarihi**, Çev. Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara
- GREVE Arent, Janet W. Salaff, (2003) “*Social Networks and Entrepreneurship*”, **Entrepreneurship Theory and Practice**, Fall.
- HAUSER, Hermann (2000), “*Entrepreneurship in Europe*”, **Business Strategy Review**, vol.1, No.1, pp.1-9
- HOLCOMBE Randall G., (1998), “*Entrepreneurship and Economic Growth*”, **The Quarterly Journal of Austrian Economics**, vol.1, no.2, Fall, pp. 45-62
- HUGHES Jonathan, (1979) “*Entrepreneurial Activity and American Economic Progress*”, **The Journal of Libertarian Studies**, vol.3, Winter, ss. 361-371
- IRELAND, R.D, Webb, J, W. (2007), “*Strategic Entrepreneurship: Creating Competitive Advantage Through Streams of Innovation*” **Business Horizons**, 50, pp. 49-59
- JOHANSSON Dan (2004), “*Economics without Entrepreneurship or Institutions: A Vocabulary Analysis of Graduate Textbooks*” **Econ Journal Watch**, Volume 1, Number 3, December.
- Koppl, R. (2002), “*What is Alertness*” **Journal des Economistes et des Etudes Humaines**, 12(1), ss.3-13
- LAGACE Martha, (2002) “*The Widening Rift Between Corporations and Society Q&A with Shoshana Zuboff*”, **HBS Working Knowledge**, October 14. <http://hbswk.hbs.edu/item/3138.html>
- MATHEWS Don, (1998) “*Management vs. the Market*”, **The Quarterly Journal of Austrian Economics**, vol.1, no.3, Fall, pp. 41-46
- MICKLETHWAIT John, Adrian Wooldridge, (2005) **The Company, A Short History of a Revolutionary Idea**, A Modern Library Chronicles Book, New York.
- MISES, L.von (1949), **Human Action: A Treatise on Economics**, Fourth Revised Ed., San Francisco, Fox&Wilkes
- MOORE Karl, Lewis David, (2000) “*The Triumph of American Capitalism: An Assyrian Perspective*”, **Business Strategy Review**, Vol 11, No.1, pp.35-44.
- OĞUZ, F., (2001) “*Rekabet, Girişimcilik ve Keşif Süreci: Piyasa Süreci Teorisinin Anahatları*” **Liberal Düşünce**, Yaz, Sayı 23, ss.83-94
- PHELPS, Edmund, (2006) “*Dynamic Capitalism*”, **Opinion Journal, Wall Street Journal**, October 10
- POTTER David (1998), “*Entrepreneurship: Psion and Europe*”, **Business Strategy Review**, Vol. 9, No. 1, ss. 15-20
- SALIN Pascal, (2002) “*The Firm in a Free Society: Following Bastiat's Insights*” **Journal of Libertarian Studies**, Volume 16, No.3, Summer, ss.1-18
- SCHRAMM Carl J. (2006) “*Entrepreneurial Capitalism and the End of Bureaucracy: Reforming the Mutual Dialog of Risk Aversion*”, **American Economic Association 2006 Meetings**, Boston, Massachusetts, (http://www.aeaweb.org/annual_mtg_papers/2006/0107_1015_0304.pdf)
- SKOUSEN, M., (2003), **Modern İktisadın İnşası**, Çev.Mustafa Acar, Ekrem Eldem, Metin Toprak, Ankara, Liberte Yayınları

THURIK Roy (2003) “*Entrepreneurship and Unemployment in the UK*” **Scottish Journal of Political Economy**, Vol. 50, No. 3, pp. 264-281

THURIK, Roy, Wennekers S, (2004) “*Entrepreneurship, small business and economic growth*”, **Journal of Small Business and Enterprise Development**, vol.11, no.1, pp.140-149

THUROW Lester, (2001) **Servet Yaratmak**, çev. Gülден Şen, Altın Kitaplar.

WENNEKERS S, ThuriK R, (1999), “*Linking Entrepreneurship and Economic Growth*” **Small Business Economics**, 13, ss.27-55